INTERVIU CU DOAMNA SANDA CORDOȘ: „ORICE PROBLEME AȘ FI AVUT ÎN AFARA ZIDURILOR FACULTĂȚII ORI ÎN FACULTATE, SE RISIPEAU ÎN MOMENTUL ÎN CARE ÎMI ÎNTÂLNEAM STUDENȚII”

Autor: Andreea Iulia Scridon | 2 iunie 2022

Sanda Cordoş (n. 1966) este conferenţiar la Facultatea de Litere a Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, la Departamentul de literatură română şi teoria literaturii. A publicat: *Literatura între revoluţie şi reacţiune. Problema crizei în literatura română şi rusă a secolului XX*, 1999 (ediţia a II-a adăugită, 2002); *Alexandru Ivasiuc*, 2001; *În lumea nouă*, 2003; *Ce rost are să mai citim literatură?*, 2004; *Lumi din cuvinte*, 2012; *Ion Vinea: un scriitor între lumi şi istorii*, 2013 (ediția a II-a adăugită, 2017).

A coordonat volumele *Spiritul critic la Cercul literar de la Sibiu*, 2009; *Spiritul critic la Liviu Petrescu*, 2011; *Ion Pop 70*, 2011. A coeditat *Romanian writers on writing* (ed. Norman Manea, 2011) şi a colaborat la mai multe volume colective şi lucrări lexicografice, printre care Ion Pop (coord.), *Dicţionar analitic de opere literare româneşti* (2007), *Kindlers Literatur Lexikon* (2009), Corin Braga (coord.), *Encicopedia imaginariilor din România* (2020). A semnat împreună cu Ruxandra Cesereanu și Simona Popescu volumul *Poveste despre prietenie* (2020).

AIS: Sunteți un dascăl deosebit de iubit de către studenți. Cum înțelegeți dumneavoastră raportul profesor-student?

SC: Vă mulțumesc pentru generozitatea aprecierii dvs. în privința raportului cu studenții. Aș zice mai curând că sunt un profesor apreciat și, poate, în anumite cazuri, îndrăgit de către unii dintre studenții mei. E normal să fie așa, studenții, ca profesorii, sunt diferiți, raza interesului și a simpatiei lor merge în direcții diferite.

Consider că a lucra în universitate a fost (și este încă) una dintre marile șanse ale vieții mele. Orice probleme aș fi avut în afara zidurilor facultății ori în facultate, dar în afara sălii de curs, s-au risipit în momentul în care îmi întâlneam studenții. Prin urmare, aș zice că raportul cu studenții l-am înțeles mereu ca fiind un raport privilegiat. Le-am acordat studenților mei atenție, un suport profesional de cea mai bună calitate (conform competențelor mele, desigur, aici intrând și limitele proprii) și o cordialitate neinvadatoare, neconstrângătoare. O vreme, îmi evocam adesea (sprijinindu-mă de ea, firește) conferința inaugurală a lui Roland Barthes de la Collège de France (în româneşte a fost tradusă cu titlul *Lecţia*), în care spune că, în noua sa ipostază (de profesor), își doreşte să fie fiul (un fel de frate mai mare), iar nu tatăl, pentru că numai fiul poate să mai aibă fantasme. Adică are proiecte, are îndoieli, are frământări. Mai târziu (adică pe măsură ce-am îmbătrânit și eram mai degrabă de vârsta părinților), mi-am dorit să le pot oferi studenților sentimentul de acasă. Știți, cei mai mulți dintre ei stau o vreme în universitate, apoi pleacă, destui dintre ei cu nemulțumiri și cu cârteli. Cred că între gândurile cu care pleci din universitate trebuie să fie și acela (oricât de mic sau de stingher) că aceasta rămâne nu doar un loc al neajunsurilor, ci și un acasă al tău pe viață, unde te poți întoarce oricând și vei fi bine primit, vei avea sentimentul de familiaritate. Dacă tot am șansa de a lucra aici, am vrut să fiu dintre dascălii care asigură starea de acasă. Printr-o frumoasă și năpraznică ironie a sorții, datorită bolii neurologice invalidante de care sufăr în anii din urmă, nu mă pot întoarce nici eu ușor în facultate. Dar stau în vârful patului și mă gândesc mult la ea și la studenții mei.

cu Corin Braga și Nicolae Balotă, într-o sală a Universității Babeș-Bolyai, 2008

AIS: De unde această iubire pentru literatură? Cum a început și care a fost parcursul dumneavoastră profesional și vocațional?

SC: Iubirea pentru literatură a venit devreme, în copilărie, după ce am început să merg la școală și am învățat să citesc. N-am avut aptitudini pentru sport, nu mi s-a descoperit vreun talent la muzică, desen sau lucru manual (am avut mulți ani, în școală, o disciplină numită chiar așa). Nu mi s-a descoperit nici la școală, nici acasă, în familie, unde mama a fost mai întâi speriată, apoi resemnată de lipsa interesului meu pentru îndeletnicirile gospodărești, care, la acea dată, erau aproape în exclusivitate apanajul fetelor și al femeilor. În schimb, foarte devreme am iubit cărțile și, în mod special, literatura. Am fost ceea ce se chema un copil cu nasul în cărți și, în mare măsură, am rămas, pe viață, o persoană interesată de universul livresc. Și asta nu pentru că aș fi crescut într-o casă cu bibliotecă, părinții mei aveau o condiție socială modestă, nu făcuseră studii superioare, ci doar medii, în plus, lucrând în construcții forestiere erau, prin natura serviciului, nomazi (condiție pe care am împărtășit-o și noi, copiii). Am trăit mulți ani din copilărie în sate sărace, fără librării, unde, la magazinul mixt (așa se numea), alături de făină, orez,

marmeladă, cizme de cauciuc, ciorapi etc., era și o vitrină cu cărți. Părinților mei le plăceau cărțile (care erau în casă așezate în rafturi improvizate) și aveau un mare respect pentru învățătură. Premisele acestea au fost foarte bune, ei mi-au fost alături, dar n-au dorit să intervină sau să influențeze parcursul meu formativ și profesional. Foarte devreme, în ultimele clase de gimnaziu, am vrut să mă fac profesoară de română. Așa încât, spre nemulțumirea profesorului de matematică (la care mă descurcam cu ușurință), am făcut, cum se numea atunci (adică în anii 80), liceul de filologie „Ady-Șincai” din Cluj-Napoca, iar apoi facultatea cu același profil (predecesoarea Facultății de Litere de azi) din același oraș. Cum am terminat studiile superioare în 1988, am trecut prin repartiția națională guvernamentală și am ales (e un fel de-a zice, ofertele erau foarte limitate) un post care (ca în bancurile atunci în uz între studenți) pe hartă părea navetabil cu trenul. Nu era. Între gară și sat erau câțiva kilometri, iar drumul cel mai scurt trecea printr-o pădure. Prima poveste pe care am auzit-o când m-am dus să-mi văd locul de muncă a fost despre urșii care populează pădurea și se hrănesc cu profesoare, dacă se poate tinere și de română. Cum lumea s-a schimbat radical în decembrie 1989 (în mica mea viață, chiar a fost o revoluție), în septembrie 1990 am dat concurs pentru un post de preparator la Facultatea de Litere a Universității Babeș-Bolyai. L-am luat. Apoi a urmat un șir de concursuri prin care am ocupat diverse posturi în cadrul aceleiași facultăți, ultimul dintre ele fiind în 2004, când am devenit conferențiar. În 1992, am dat concurs pentru a intra la doctorat. Era atunci o cu totul altă organizare a învățământului superior. Am susținut public teza în februarie 2000.

tânără profesoară de română, 1988

AIS: Ați scris mult despre numeroși autori români. Îmi permit să vă întreb, din poziția mea de traducător, care autori credeți că ar avea acel potențial de traductibilitate? Cum m-ați sfătui să îmi rafinez criteriile în dorința mea de a demonstra că literatură română merită tradusă în alte limbi?

SC: Cred că Mircea Cărtărescu avea dreptate (iar mie nu-mi rămâne decât să subscriu) atunci când afirma: „Literatura română e o literatură europeană *normală*, cu autori hiperconştienţi de arta lor, foarte tehnici, complecşi şi totuşi uşor de înţeles şi de iubit. Nimic atât de exotic încât să nu mai poţi înţelege; în schimb, cu ceva tulburător şi nostalgic, care vine din limba română”. Consider, așadar, că există, cum bine ziceți, „un potențial de traductibilitate” al literaturii române. Cât privește rafinarea criteriilor de selecție, cred că aceasta se va produce natural (oarecum pe nevăzute) citind cât mai multă literatură română și comparând cu mari (recunoscute) literaturi ale lumii, pe care le știți foarte bine. Am, desigur, autori preferați, despre care cred cu tărie că sunt universali și că oricând le-ar putea vorbi (în limba lor interioară) cititorilor de peste mări și țări, de pe oricare țărm al oricărui ocean. Dar enumerarea mea ar putea fi fără rost atâta vreme cât nu știu răspunsuri la câteva întrebări elementare: ce gen (ori specie) vă place să traduceți? Autori din ce perioadă istorică? Cui vă adresați (iar în acest vag „cui” intră mai mulți factori: editorul, publicul, categoria lui de vârstă, categoria lui profesională etc.)?

cu Alex Goldiș și Mihaela Ursa, Roma, 2012

AIS: Ați copilărit în comunism, ați trăit urmările Revoluției în tinerețe, v-a fost dat să vedeți o pandemie, urmată de evenimentele violente înfricoșătoare din Ucraina. Ce rol credeți că au literații/scriitori într-o societate adânc tulburată? Cum ar trebui să ne privim ca agenți într-o lume zbuciumată?

Din nou subscriu, folosindu-mă de ideile altui scriitor contemporan. Anume, concitadinul nostru, poetul Ion Mureșan, are teoria că poeții sunt anticorpii unei societăți atunci când aceasta trece printr-o „boală”. Aș extinde și aș spune că artiștii în general joacă acest rol de anticorpi, încearcă să tragă după ei, adeseori prin acțiuni ce par greu de înțeles (dar ele sunt semnale de alarmă, semne disperate, avertismente), comunitatea lor spre normalitate. Sau în termenii mai vechi ai lui I. L. Caragiale, dintr-un eseu despre meseria lui artistică, *Câteva păreri* (care mie îmi place foarte tare și îl tot repet), „Toți suntem iritabili; expresivi sunt numai unii”. Expresivi sunt, pentru Caragiale, doar scriitorii. Eu aș spune: doar artiștii. Ei reușesc, datorită sensibilității lor acute (ce trece prin viața și prin nervii lor), să aducă la expresie suferințe, dureri, zbuciumuri ale lumii lor, fie ele văzute, fie încă nevăzute. Aș argumenta cu doar două exemple, la îndemâna oricui, din cele atât de multe care ne stau la dispoziție. Prin anii 90, în România (nu doar aici, dar să rămânem la acest spațiu) a început migrația, care acum e o mare temă a

civilizației umane, pe care o întâlnim de la discursurile politicienilor la taifasurile cu taximetriștii. Dar înainte de a avea această răspândire, ea a fost o temă artistică, cum s-ar zice o temă de nișă. Al doilea exemplu: pandemia a fost puternic reprezentată, mai ales în presă. Deschideam televizorul ori radioul ori site-ul de știri de pe internet și aflam foarte repede grozăviile la zi ale virusului. Și, fără îndoială, aveam (și avem) nevoie de această expresie jurnalistică imediată. Dar ea e o expresie (simplific, desigur) oarecum de consum, mâine „înghit" alte date, caut alte informații etc. Însă, fără a renunța la aceste expresii imediate, au fost sute de mii (poate milioane) de oameni pe planetă care, în aceeași perioadă, au căutat o expresie artistică (veche de decenii) în care a fost prinsă suferința și anxietățile lor în fața bolii, a pandemiei: romanul *Ciuma* de Camus. Ceea ce mie îmi confirmă două lucruri simple: că operele de artă n-au termene de valabilitate, sunt universale, și că oamenii au nevoie de ele mereu ca de unele în care găsesc expresii unice, imagini exemplare ale drumurilor lor existențiale, uneori atât de întortocheate și de greu de străbătut.

AIS: Ați scris mai multe lucrări de analiză literară despre autori cum ar fi Mircea Nedelciu, Alexandru Ivasiuc, Ion Vinea, Tristan Tzara, soții Petrescu, care au fost apreciate atât pentru substanța lor, cât și pentru formă. Cum decurge un proiect de genul, cum ați clădit aceste lucrări? Ce unelte ați folosit și cum a fost procesul? Cum putem să aducem la viața un scriitor, să presărăm o alură de glamour peste o fundație faptică temeinic construită?

SC: Mulțumesc pentru aprecieri. Nu am o rețetă specială, ci, mai curând, una banală, pe care cred că o urmăm toți cei care avem genul acesta de activitate. Sigur, când am început un proiect am încercat să mă predau în întregime acestuia, să mă scutur, pe cât posibil, de prejudecăți și de idei de-a gata, să citesc cât mai mult textele scriitorului și o bibliografie critică, să fac note, fișe și conspecte, să umblu cât mai mult în cap cu ideile și cu expresiile scriitorului, în speranța de a înțelege cât mai bine și mai profund, de a-mi stabili un punct de vedere și de a mi-l consolida, atunci când e cazul, cu lecturi teoretice. Cred că atunci când consacrăm pagini unui scriitor, avem datoria de a-l aduce pe acesta la viață, cum bine ziceți (chiar dacă nu scriem despre viața lui). Iar dacă epoca ne cere să turnăm glamour pentru a-l aduce pe scriitor în prim-plan, de ce nu? Eu una sunt gata s-o fac, nefalsificând opera sau viața celui pe care încerc să-l descopăr, să-l investighez și să-l înțeleg, dar având convingerea că scriitorii sunt persoane foarte interesante (dacă nu ei, atunci cine?) și că merită interesul nostru comunitar.

AIS: Fiica dumneavoastră, Rada, este o ilustratoare și graficiană deosebit de talentată. Mă întreb cum a fost să descoperiți un asemenea copil prin ochi de părinte, dar și om de cultură, care a fost atmosfera intelectuală în care o mamă literată crește o tânără artistă? Cât de mică sau mare este distanța între un cercetător și un creator?

SC: Știți, raportul dintre mine și Rada a fost, mai presus de toate, raportul dintre mamă și fiică, într-o biografie din care n-au lipsit obstacole și încercări care, în mare măsură, ne-au apropiat, au sporit solidaritatea noastră umană, familială. Cred că baza relației noastre (care s-a întărit și s-a verificat în timp) este încrederea. Pe ea s-au ridicat câteva valori comune (fără de care n-am putea merge înainte) și câteva complicități. Lectura este una dintre ele. Rada este o minunată cititoare (ceea ce îmi aduce în minte mai ales două amintiri. Prima, când Rada era foarte mică, avea sub un an, am trecut într-o scurtă vizită pe la Ioana Petrescu. Ea ne-a primit în camera mare, plină de cărți, pe care fetița a început să le cerceteze, iar iubita mea profesoară a apreciat că ăsta e un semn bun, îi plac cărțile. Și așa a fost. A doua e de peste decenii, Rada era studentă, plecată cu o bursă Erasmus în Polonia. De acolo mi-a cerut să-i trimit cărți, astfel se usucă). De altfel, în general, se spune (și cred că e așa) că nu poți juca rolul profesional în propria ta casă.

Mă bucur și vă mulțumesc că o considerați pe Rada „deosebit de talentată”. Și eu o cred la fel, dar eu sunt mama (părerile mele pot fi considerate greșite din multe puncte de vedere). Am observat că are talent încă din copilărie și l-am socotit ca fiind un dar, în primul rând pentru ea, apoi, prin extensie, și pentru mine; este partea luminoasă cea mai consistentă a vieții noastre. Ceea ce am făcut eu ca mamă pentru ca acest talent să se dezvolte a fost foarte puțin. Sigur, m-am îngrijit să aibă acces la cărți, reviste, albume, am fost la câteva expoziții și am călătorit un pic împreună. Mai important de atât a fost să fiu lângă ea și să-mi exprim, uneori stângaci, dar cu tărie și consecvență (ambele autentice), credința în talentul ei, în drumul ei artistic. Cu atât mai mult cu cât au existat, în parcursul Radei, momente de neliniște, de frământări. Sigur, aceste momente de umbră există în biografia oricărui artist și el le traversează singur, prin forțele sale interioare și prin puterea vocației sale (iar eu am învățat multe despre toate acestea chiar de la fata mea, ea și-a urmat calea artistică chiar atunci când au apărut destule opreliști). Dar probabil a fost important pentru ea că la marginea acestui drum am fost (și sunt) un suporter constant.

Raportul dintre un cercetător și un creator este complicat, este mai curând o distanță (cum bine ziceți) mare, deși ei constituie (indiferent dacă o acceptă sau nu) o echipă. Cel dintâi încearcă să raționalizeze și să includă social activitatea celui de-al doilea, care, uneori, se desfășoară într-o margine. Adesea, în contratimp cu o societate care n-o acceptă. Prin urmare, cercetătorul explică, include și face acceptabilă într-o societate activitatea creatorului. Pe termen lung, cercetătorul poate, de asemenea, asigura memoria creației. Simplificând, aș spune că atâta vreme cât cel dintâi oferă structuri ideatice (argumentative) raționale și stabile, creatorul furnizează viață (adică, în construcția lui poate să intre, oricât ar părea de paradoxal, și haosul). Surâd uneori când societatea are o atitudine imnică față de un creator acceptat și clasat în patrimoniu (datorită demersurilor criticilor și cercetătorilor, de cele mai multe ori nevăzute pentru comunitate) , în vreme ce de-a lungul vieții sale el a trăit (sau a avut episoade în care a trăit) ca o haimana, ca o persoană de pe margine, inacceptabilă pentru societatea vremii

sale.

cu Rada mică, Cluj, 1991

AIS: În cartea dumneaei, *Poveste despre prietenie*, Ruxandra Cesereanu vă conturează drept un personaj profund pozitiv – cochetă, perspicace și optimistă. Îmi închipui că e fascinant să citești despre propria experiență din ochii altuia – mă întreb care a fost reacția dumneavoastră la acea carte, și dacă puteți să ne spuneți mai multe despre contextul în care a fost scrisă, din perspectiva personală?

SC: Sigur, știu și aș putea să spun povestea publicării ei, mai ales că *Poveste despre prietenie* e o carte apărută în perioada pandemică, n-au lipsit peripețiile. În ceea ce privește scrisul (despre care, de fapt, mă întrebați), dialogul dintre mine și Ruxandra Cesereanu a fost o inițiativă a ei (după cum publicarea cărții i se datorează) și face parte dintre inițiativele generoase ale câtorva prieteni de a-mi fi alături și de a-mi întoarce oarecum fața de la boala prin care trec. Ruxandra este o persoană de o vitalitate specială, iar după ce m-am îmbolnăvit, a fost prietena care m-a vizitat des și cu devotament. În programul ei de a mă ține aici, de a mă face să rezist cât mai mult (e un verb pe care mi-l repetă adesea, pe diverse tonuri), a intrat și prelungirea dialogurilor noastre față în față cu dialoguri epistolare. Ruxandra mi-a adresat întrebări, mi le-a trimis pe mail și a avut răbdare cu mine în așteptarea răspunsurilor (noi două avem ritmuri diferite, le-am avut întotdeauna, de când ne știm – adică din tinerețe –, ea a fost mereu o rapidă, o grăbită cumva, eu sunt mai lentă). Tot ea a avut ideea de a cuprinde,

între copertele aceleiași cărți, alături de dialogul nostru, dialogul ei, tot pe mail, cu Simona Popescu, ele având perioade în care și-au scris intens. În plus, noi trei ne știm de decenii, suntem apropiate ca vârstă, avem destule complicități împreună (luate câte două ori toate trei). Uneori, când știe că Ruxandra mă vizitează, Simona ne sună (ea locuiește la București), să fim și să tăifăsuim un pic împreună.

cu Ruxandra Cesereanu, 2016

cu prieteni și colegi de generație, în față fiind Simona Popescu, Izvoru Mureșului, 1987

AIS: De fapt, în acea carte, doamna Cesereanu aproape creează un gen insolit – un fel de memorialistică epistolară. Într-un eseu pentru *Apostrof*, unde ați mai publicat fragmente care ridică parțial voalul așternut deasupra persoanei publice ultra-livrești, vă definiți ca „o serioasă şi consecventă cititoare de jurnale”. Am însă impresia că mulți cititori au fost intrigați de această serie confesională – nu putem să vă convingem să împărtășiți cu noi mai multe texte de genul, poate în forma unui jurnal sau volum de memorii?

SC: În genul acesta, a memorialisticii epistolare, avem predecesori iluștri. Mi-aș permite să dau doar câteva exemple din aceeași bravă literatură română: scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri și cartea scrisă (epistolar) de Matei Călinescu și Ion Vianu, *Amintiri în dialog*.

În ce mă privește, am ajuns la confesiune dată fiind condiția mea vulnerabilă din ultimi ani. După cum am mărturisit și în micul text din *Apostrof* la care vă referiți (un biet răspuns la o anchetă, iar nu un eseu, așadar pagini scrise la inițiativa altora), am început să scriu însemnări personale după ce m-am îmbolnăvit, din dorința de a mă ajuta întrucâtva, de a câștiga un precar (și care trebuie mereu recucerit) echilibru. Ca să dau un volum în acest gen, ar trebui să am o idee mai înaltă decât o am despre mine însămi și despre viața mea.

în anii din urmă

Fotografii: Arhiva personală a doamnei Sandra Cordoș